

Ýakyn Gündogarda seljuklylar

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Ýakyn Gündogarda seljuklylar ORTADOĞU'DA SELÇUKLU VARLIĞI

İlk Haçlılar M.S. 1096 yılında Anadolu'ya, bir sonraki yıl ise Suriye'ye ulaştıklarında, İslam topraklarındaki siyasi durumun dağınık ve parçalanmış bir görünümde olması Haçlıların bu bölgeleri ele geçirmelerini kolaylaştıracak bir nitelik arz etmekteydi. Müslüman olmuş Türkmenlerden oluşan Selçuklu kabilesi on birinci yüzyılda Orta Asya'dan Batı'ya doğru göç ederek, zamanla Horasan, Irak, el-Şems ve Anadolu'da yeni bir hakim güç haline gelmişlerdir. Selçuklular fethettikleri bu yeni toprakları, bireysel monarşiden ziyade aile tarafından idare şeklinde olan yönetim gelenekleri nedeniyle aile üyeleri arasında bölüşmüşlerdir. Sünni İslam'ın kurtarıcıları olarak ileri sürülebilecek olan Selçuklular, ellerinde tuttukları toprakları yönetici ailenin üyeleri arasında dağıtmak suretiyle, istemiyerek bölgenin zayıflamasına katkıda bulunmuşlardır. Başlangıçta bölgenin zayıflamasına katkıda bulunan Selçuklular, daha sonra adeta muhkem bir kale gibi inançlarını Haçlı saldırılarına karşı savunmuşlar ve Haçlıları Müslüman topraklarında hezimete uğratacak olan bir seferberliği başlatmışlardır. Bu makalede, Selçukluların yükselerek iktidara gelişlerini ve Haçlılara karşı koymadaki rollerini analiz edeceğiz.

Selçuklular, tarihte Dokuz Oğuz olarak bilinen ve yedinci yüzyılın başlarında Doğu Türk kabileleri arasında dokuz klanın oluşturduğu bir konfederasyon olan Oğuz Türklerindendir. Sekizinci yüzyılın sonlarında, bu Oğuzlardan bir kısmı Sibirya steplerinden (Moğolistan) Batı'ya doğru göç ederek Aral Gölü bölgesine geldiler, böylece dokuz klan yapısıyla olan bağlarını gevşettiler. Bu bölgeye gelenlerin bir kısmı Sir Derya çevresine yerleşerek Cend, Huver ve Yeni Kent gibi Türk şehirlerini kurdular.

Oğuzların Orta Asya'da varlığına dair en eski atıflar,

Sibirya'daki Yenisey nehri kıyıları boyunca yer alan Orhun Yazıtlarında bulunmaktadır. Dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren neredeyse bütün Arap coğrafyacılar onlardan bahsetmektedir. Onuncu yüzyıla gelindiğinde, güneyde Aral Gölü ve Amu Derya'nın alt kısımları, batıda Aşağı Volga nehri ve Hazar Denizi ve Kuzeybatıda İrtiş nehrinin yukarı kısımları tarafından sınırlanan bir bölgede yaşamaktaydılar. Kuzeyde Kıpçaklar, doğuda Karluklar, batıda Peçenekler ve yarı-Türk bir devlet olan Hazarlar olmak üzere diğer bazı Türk halkları ve güneyde de Müslüman dünyası ile komşuluk yapmaktaydılar. Selçuklular, on birinci yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar Orta ve Yakın Asya'yı yönetmiş olan bir Türk ailesidir. Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Rum Selçukluları olmak üzere bu aile beş hanedanlık kurmuştur. Bu hanedanlıkların yöneticilerinin atası, dokuzuncu yüzyılda Orta Asya'daki Oğuz Türklerinin lider kabilesi Kınık'ın askeri şefi (subaşı) olan Selçuk B. Dukak'tır.

Birbirlerine gevşek olarak bağlı bir kabileler konfederasyonunu oluşturan Oğuzlar, aynı zamanda bir Yabgu'nun egemenliğini tanımaktaydılar. Selçuk'un babası Dukak da Yabgu'ya hizmet etmekteydi. Dukak'ın ölmesi üzerine, oğlu Selçuk, Yabgu ile olan bir sürtüşmeden dolayı, Sir Derya nehri boyunca hareket ederek kabilesini Cend bölgesine göç ettirdi. Selçuk 107 yaşında öldüğünde, isimleri İncil'den alınmış olan Arslan İsrail, Mikayıl, Yunus ve Musa isimli dört oğlu bulunmaktaydı.

Bazı tarihçiler bu isimleri onların Hristiyan olduğunun ya da İslâmiyet'i kabul etmeden önce Hristiyanlığa duçar olduklarının birer kanıtı şeklinde öne sürmektedirler. Diğer bazı bilim adamları ise, Türkleri Şamanist olarak düşünmekte ve herhangi bir dine yabancı olduklarını savunarak onların, Orta Asya'yı geçmekte olan hacı ya da tacirlerin getirdiği Nesturilik, Manicilik, Budistlik ve Yahudilik gibi değişik dinlerin etkilerine de maruz kaldıklarına işaret etmektedirler. Oğuzların Kınık kabilesi, komşu devletlerdeki Müslümanlarla olan yakın ilişkileri sayesinde onuncu yüzyılın

ikinci yarısında İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Böylece Aşağı Sir Derya bölgesi giderek İslâmiyet ile paganizmin buluştuğu, Müslüman "gazilerin" çok aktif olduğu ve aynı zamanda Selçukluların kendilerin de gazi olarak faaliyet gösterdikleri bir bölge haline gelmiştir.

Oğuzların İslâmiyet'le karşılaşmaları ve sonunda dinleri olarak kabul etmeleri çeşitli yollarla olmuştur: Samanoğulları Devleti'nin Müslüman gaziler ile yaptığı karşılıklı saldırılarla ve her ikisinin de karşılıklı olarak aldığı esirler aracılığıyla; ülke sınırlarında faaliyet gösteren Sufilerin aracılığıyla; pazarlarda karşılaştıkları, tanıştıkları tüccarlar aracılığıyla. Ancak İslam Oğuzların hepsine ulaşamamış, bu nedenle Batı'da kalanların Müslüman propagandasından kaçarak Bizans ordusuna katıldıkları görülmüştür.

Göçebe ya da yarı göçebe olarak bilinen Türkmenler akıncı bir millet olarak, hayvanları için sürekli daha iyi otlaklar aramakta ve bu yüzden de o stepten bu stebe göç etmekteydiler. Sürekli olarak akınlar düzenlemekte ve bu saldırılar sonucu elde ettikleri ganimetlerle hayatlarını idame ettirmekteydiler. Türkmenler ademi merkezîyetçi bir siyasi sisteme sahipti. Topluluklarının temelini aile birimleri oluşturmaktaydı ve bazı aileler yönetici sınıf haline gelmişlerdi. Onların en önemli özelliklerinden biri, yaşam tarzları sayesinde örgütlenebilme yetenekleriydi; özgür olmaya alışmışlardı ve bağımsızlıklarını daima korumaktaydılar. Devletten maaş almaksızın yalnızca akınlar sonucu elde edilen ganimetlerin paylaşılması esası üzerine kurulu oldukça disiplinli bir orduları vardı. Silahları, at üzerindeyken mahir bir şekilde kullanabildikleri yaylar, oklar ve mızraklardı. Askeri kabiliyetleri mükemmeldi ve bu kabiliyeti Çinlilere karşı yaptıkları savaşlardan edinmişlerdi. Gelenekler ve adetler anlamına gelen "töre", Türkmenlerin yazılı olmayan kanunuydu. Çoğu zaman çevrelerinin düşmanlarla dolu olması nedeniyle belli bir disiplin içinde birlikte yaşamayı öğrenmişlerdi. Yeni nesiller bu yasaları toplumun yaşlı üyelerinden öğrenmekteydiler. Katı kaideler içermekte

olan “töre”, beyler de dahil olmak üzere her şeyin üstünde kabul edilmekte olup, ona karşı gelenler sert bir şekilde cezalandırılmaktaydılar.

Bazı bilim adamlarına göre, göçer toplumlarda yeni bir dini benimseyen ilk kişiler liderler ve lider ailelerdir. Böylece, liderler, sadece göçerler ile yerleşik hayata geçmiş toplum arasındaki ilişkileri kontrol etmekle kalmamakta, aynı zamanda, kendilerinin sosyal statülerini de güçlendirmektedir. Göçerlerin din değiştirmesi, siyasi durumlardaki değişiklikleri iyi bilen, iyi anlayan ve bunların ileride siyasi bir uyum gerektireceğini düşünen göçer ileri gelenlerinin din değiştirmesinden sonra gerçekleşmekteydi. Oğuz Türkmenlerinden olan Selçukluların İslâmiyet’i kabul edişleri buna iyi bir örnek teşkil eder. Hâlâ pagan olan Oğuz liderleriyle savaşmak için, Selçuklular Maverâünnehir’deki yerleşik gruplara yardım etmişlerdir.

Yeni Kent bölgesine göçen Selçuklular, halihazırda bölgede bulunan Türkmenler tarafından iyi karşılanmamışlardır. Ancak Selçukluların pagan Oğuzlara karşı verdikleri savaşlarda başarılı olduklarını gören Türkmenler bilahare Selçuklulara katılmışlardır. Onuncu yüzyılın sonunda, Selçuklular, Maverâünnehir’de İslâmiyet’i kabul etmiş bir kabileler konfederasyonu olan Karahanlılara karşı direniş göstermek için Samanoğulları tarafından kiralanmışlar ve bu hizmetlerinin karşılığında da kendilerine hayvanlarını otlatmaları için otlaklar verilmiştir. Ancak neticede Samanoğulları Karahanlılar karşısında yenilgiye uğramışlardır.

Bunun üzerine, Selçuklular yönetimindeki Türkmenler Selçuk’un torunları Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve bunların amcaları Arslan Yabgu arasında paylaşılmıştır. Karahanlılar yenilgisinden sonra, Türkmenlerden bazıları Horasan’da hüküm süren Türk kökenli başka bir devlet olan Gaznelilerin ordusuna katılmışlardır. Selçuklular daha sonra Karahanlılar tarafından kiralanmışlarsa da, ileriki yıllarda Karahanlı Hanı Selçukluları başından savmaya karar vererek onları zorla bölgeden çıkarmıştır. İstenmeyen Selçuklular, Tuğrul ve Çağrı Beylerin liderliğinde, beş ila on yıl arasında bir dönem

boyunca aileleri, mülkleri ve sürüleriyle bir yerden diğerine göç edip durmuşlardır.

Selçukluların ilk lideri, kardeşi Çağrı Bey ve amcası Arslan Yabgu ile birlikte Tuğrul Bey'dir (d. 993-ö. 1063). Kendilerine daha iyi yaşam koşulları sağlayabilecek bir toprak bulma imkânını araştırmak üzere Çağrı Bey 1016 yılında iyi eğitilmiş 3000 Türkmenle birlikte Horasan üzerinden geçerek Anadolu'ya doğru göç eder. Çağrı, 1016 ile 1021 yılları arasında Doğu Anadolu'ya gelerek yaşam koşullarını inceler, ganimet toplar ve yolu üzerinde rastladığı Ermeniler, Gürcüler ve Bizanslılarla birçok kez savaşmak zorunda kalır.

Öte yandan, Horasan'ın bitişiğindeki diğer bir Türk asıllı devlet olan ve 977 yılında Samanoğullarından bağımsızlıklarını kazanmış olan Gazneliler de, Karahanlılar tarafından Sir Derya'dan sürülen Selçuklular'ın tehdidi altındadır. Neticede, Gazneli Sultanı Mesut ile Selçuklular karşı karşıya gelirler. Ancak Mesut, Tuğrul Bey ve Çağrı Bey'in kendisini Merv yakınlarındaki Dandanakan'da yaptıkları savaşta hezimete uğratmalarına engel olamaz. Bu savaş Gaznelilerin Horasan'daki varlığına son verirken, Selçukluların da bir devlet olarak ortaya çıkışlarını belirler.

23 Mayıs 1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşı, Selçukluların elde edebilmek için çok savaş yaptıkları bir toprakta, yani Horasan'da, ilk kez egemen olmayı başarmalarından dolayı, tarihçiler tarafından Selçuklu İmparatorluğu'nun başlangıcı olarak kabul edilmektedir. En nihayet, günümüz standartlarına göre tarif edilebilecek sınırları belli ve kendilerine ait bir toprak parçasına sahip olan Selçuklular, yeni ülkelerine başkent olarak Nişapur'u ilan etmişlerdir.

Horasan'ı almak suretiyle, Selçuklu liderleri, kabile liderliğinden bir ülkenin hakimleri haline dönüşmüşlerdir. Bu dönüşümün önemi özellikle, bu liderlerin diğer devletlerin hükümdarlarıyla müzakere/pazarlık yeteneklerindeki gelişimde kendisini göstermiştir. Komşu hükümdarlar Selçukluların saldırılarından çekindikleri için ve egemenliklerini olmasa bile mallarını ve topraklarını onlardan koruyabilmek için

anlaşmalar yapmaya çalışmışlardır. Yerleşik yaşam tarzı bir yandan Selçukluları üzerlerine siyasi bir sorumluluk almaya mecbur bırakırken, öte yandan Selçuklu liderlerini alışık oldukları yönetim tarzından çok farklı olan idare teknikleri bilgisini edinmeye zorlamıştır. İşgal ettikleri toprakların nüfusunun çoğunlukla İranlılardan meydana gelmiş olması önemli bir faktör olmasına rağmen, bu durum yeni lider tabakasını etkilememiştir. Horasan'daki Gaznelilerin kifayetsiz yönetiminden oldukça bezmiş olan ve yeni yöneticilerini kabullenmelerinin kendileri için onların saldırılarına maruz kalmaktan daha iyi olabileceğini düşünen yerel halk da, Selçuklu idaresini çok kısa bir süre içinde kabullenmiştir. Selçuklular, ataları olarak irsiyet yoluyla kendilerini dayandırabilecekleri bir hkmrn aileye, yani lider bir ailede bulunması çok arzulanan böyle bir özelliğe sahip değillerdi. Ataları en fazla Oğuz Yabgularına hizmet eden askerlerdi. Bunun farkında olan Selçukluların, halk tarafından kabul edilmelerini sağlamak için, hem daha ehil bir şekilde yönetmeleri ve hem de Abbasi Halifesi'nden kendi hkmdarlıklarına meşruiyet almaları gerekmektedir. 1055 yılında Tuğrul Bey Bağdat'a girmiş, ve her iki kardeş adına hutbe okunmasından sonra Abbasi Halifesi El-Kaim Tuğrul, Bey'i "Doğu'nun ve Batı'nın Hükümdarı" olarak ilan etmiştir. Bu tarihten sonra, Selçuklular Mısır'daki (Kahire) şii Halifeliği'ne karşı Sünni Halifeliği'nin savunucusu olmuşlardır.

Selçuklu İmpartorluğu'nun kuruluşu Horasan'ın ele geçirilmesi ile başlamış ve fethedilen toprakların yönetici aile yeleri arasında idari olarak bölünmesiyle devam etmiştir. Tuğrul'un kardeşi ağrı'ya Doğu bölümleri verilmiş, Musa Yabgu Herat ve Sistan'dan sorumlu hale gelmiş, Tuğrul'un kendisi ise Irak'ı ve Batı'daki bölgeleri almıştır. Böylece, Horasan'ın ve Irak'ın fethi Yakın Doğu'da Arapların siyasi hakimiyetinin de sonunu getirmiştir.

Fetihlerden sonra, aralarında meşhur Vezir Nizam -lmlk'n de bulunduğu İranlı idarecilerin de yardımıyla ve Gazali gibi ünlü ilahiyatçıların ders verdiği medreseler kurmak suretiyle,

Selçuklular dinen kabul olunmuş inançlara karşı gelenlere yönelik bir mücadele başlattılar. İlk medreseler Selçuklu Dönemi'nden önce kurulmuş olmasına rağmen, idarecilere ve devletle işbirliği yapan din adamlarına aynı tarzda eğitim vermek amacıyla bu tür kurumlardan oluşan bir şebekeyi ilk kez kuran devlet adamı Nizamülmülk olmuştur. İmparatorluğun batı kısmının tek hakimi olur olmaz Tuğrul Bey, Selçuklu ailesinin üyeleri arasındaki mücadelelerle de meşgul olmaya başlamıştır. Bu mücadeleler belirli aile üyeleri -örneğin, İbrahim Yinal (Tuğrul'un üvey kardeşi), Kutulmuş (amcasının oğlu) ve Yakuti (Çağrı Bey'in oğlu)- tarafından fethedilmiş olan toprakların yönetim hakkı için yapılmaktaydı.

İbrahim Yinal, Tuğrul Bey tarafından Musul'un sorumluluğuna atanmış ve burada Türkmen saldırılarını başarılı bir şekilde kontrol altında tutmaktaydı. 1058 yılında, Yinal'ın Tuğrul Bey'e karşı muhtemelen bir isyan hazırladığına dair dedikodular çıktı. O sırada Yinal'ın, İmparatorluğu üvey kardeşi Tuğrul Bey'in elinden alması konusunda onu teşvik eden Arslan Basasiri ile görüştüğüne ve Tuğrul Bey'e karşı Şii Fatimi Halifeliği ile Basasiri'nin desteğini aradığına dair bazı işaretler mevcuttur. Aynı sıralarda, ajanları tarafından bu muhtemel komplo hakkında bilgilendirilen Tuğrul Bey, Yinal ile karşılaşmaya ve Musul'u ondan almaya karar verir. Bölgedeki Türkmen kabileleri desteklerini Yinal'dan yana kullanırlar.

Türkmenlerin bu desteği Tuğrul'u Yinal ile karşı karşıya gelme politikasını yeniden gözden geçirmeye sevk eder. Tuğrul, Doğu'da Çağrı Bey'in yanında olan yeğenleri Kavurd, Yakuti ve Alp Arslan ile Abbasi halifesi ile aynı zamanda Bağdat'ta bulunan kendi karısı Altuncan Hatun'dan yardım ister. Doğu'da bulunan Çağrı Bey'in oğullarının yardımının kendisine ulaştığı tarihe kadar devam eden mücadele Tuğrul Bey'in zaferiyle sona erer. Yinal'ın yenilgisinin önemi bir süreliğine de olsa aile içindeki taht kavgalarının ortadan kaldırmış olmasında ve Fatımîlerle Selçukluları karşı karşıya getirmesinde yatmaktadır. Ayrıca, eğer Yinal başarılı olsaydı kendisinin Fatımîlerle ittifak içinde olmasından ötürü, sonuçta Şiiliğin

galip gelmiş olabileceği şeklinde yorum yapılabilir.

Tuğrul Bey'in, Selçuklu prenslerinin hareketlerini kontrol etme isteği, onca yoğun çabasına rağmen sonunda başarısız oldu. Bu başarısızlık büyük ölçüde, Tuğrul Bey'in saltanatı boyunca Selçuklu Devleti'nin kurulmasında önemli bir rol oynayan Türkmenler yüzünden karşılaştığı sayısız zorluktan kaynaklanmış olabilir. Türkmenlerin sürekli olarak diledikleri Selçuklu prenslerine destek vermeleri Tuğrul Bey'in imparatorluğu biraraya getirme çabalarını zora sokmuştur. Türkmenlerin sorunlar yaratmasının sebeplerinden biri de, Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarında, Selçuklular ile Gazneliler arasındaki savaşlarda, Gazneli ordusundaki Türk asıllı askerlerden Selçukluların safına geçenlere, savaş sonrasında Selçuklular tarafından yüksek mevki ve rütbeler verilmesidir. Bu subaylar (gulamlar) daha sonra katkılarına karşılık olarak kendilerine verilen "iktalar" ile çok güçlü ve zengin hale gelmişler ve bu durum kıdem açısından ordunun daha eski olan üyeleriyle kendileriyle birlikte Gaznelilere karşı savaşmış olan toplumun göçer üyelerinin (Türkmenler) içerlemesine sebep olmuştur. Başlangıcından itibaren İmparatorluğ'un bir parçası durumunda olan bu Türkmenler, gulamlara olan kırgınlıklarından dolayı İmparatorluğ'a sırt çevirmişlerdir. Bunun yanı sıra, yerleşik hayat tarzına uyum sağlayamayan ve akınlarını devam ettirmeyi tercih eden Türkmenlerin durumu, Tuğrul Bey tarafından yürütülen Selçuklu Devleti'ni biraraya getirme süreci sırasında iç karışıklıklara ve rahatsızlığa sebep olan bir faktör olarak kalmıştır.

Türkmenlerin başarılı bir şekilde İmparatorluk'la bütünleşmesi ancak Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın saltanatı sırasında gerçekleşmiştir. Türkmenler, bu dönemde, Bizans İmparatorluğu ile olan ortak sınırlara gönderilmişler ve Malazgirt, Erzurum ve Trabzon'a akınlar gerçekleştirmişlerdir. 1071 yılında Selçukluların Bizanslara karşı yaptıkları Malazgirt Savaşı'nı kazanmaları Anadolu'yu "Türkleştirmenin" de yolunu açmıştır. Bunun sonucu olarak ta, Ermeniler ve Bizanslıların mağlup edilmesiyle Anadolu'nun tamamı Türklerin hakimiyeti altına girmiştir. 1078 yılında ise Suriye Selçuklu topraklarına

katılmış ve Arabistan'ın bir bölümü fethedilmiştir.

Selçukluların dış ilişkileri ise Abbasi Halifeliği, Fatımîler, Bizanslılar ve Buyilerle olan temaslarından oluşmaktadır. Buyilerle ilişkiler açısından bakıldığında, bunların zayıflığı Tuğrul Beyi Halife El-Kaim'i Şii baskısından kurtararak özgürlüğüne kavuşturmak üzere Bağdat'a doğru harekete geçirmiştir. Halifeye baskı yapanlar arasında Mısır'daki Fatimi Halifesi el-Mustansir ile ilişkisi olmakla suçlanan Türk komutanı Basasiri de vardır. Tuğrul Bey, İbrahim Yinal İsyanı ile meşgul olması sebebiyle henüz Bağdat'tan uzak iken, Basasiri kısa bir süreliğine Bağdat'ın kontrolünü eline geçirmiştir. İsyanı bastırır bastırmaz, Tuğrul Bey derhal Bağdat'a dönmüş, Basasiri öldürülmüş ve düzen tekrardan tesis edilmiştir.

Din ile siyaseti birbirinden ayıran Selçuklular, sonunda kendilerini, lâik yöneticiler olarak kabul ettirmişlerdir. Öte yandan Tuğrul Bey, evlilik ittifakları aracılığı ile Abbasi halifesi ile olan ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Halife'nin Selçuklu yönetimini kabul etmesi, Irak'taki Buyilerin rolünün sona ermesini sağlamış ve netice olarak da Fatımîlerle olan ilişkiler Sünni Halifeliği'ne karşı Şii Halifeliği şeklini almıştır.

Bizanslılarla ilişkiler bakımından ise, Selçukluların yönetimi altındaki Türkmenler, Bizanslara ait olan topraklara akınlar düzenledikleri zaman pek çok kez onlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Tuğrul Bey'in saltanatı sırasında kendileriyle bir kaç kez ittifak yapılmasına rağmen, Bizanslılar muhtemel bir Selçuklu saldırısına karşı daima tetikte olmuşlardır. Selçukluların Batı'ya doğru genişleme politikaları, Bizanslıların Anadolu'daki Ermeni yönetimlerinin çoğunu ortadan kaldırması sonucu daha da kolaylaşmış ve bu durum Selçuklulara büyük avantajlar sağlayarak Anadolu'da bir Rum Selçuklu Sultanlığı kurulmasının yolunu açmıştır.

Rum Selçuk Sultanlığı (1077-1307), babası daha sonra Büyük Selçuklu İmparatoru Alp Arslan'a karşı isyan etmiş komutanlardan biri olan Süleyman Kutulmuş bin Arslan tarafından kurulmuştur. Süleyman Anadolu'ya, Malazgirt

savaşından sonra yeni fetihler yapma ve bir sultanlık kurma umuduyla gelmişti. Bizans İmparatorluğu içindeki kargaşadan yararlanan Süleyman daha Batı'ya doğru ilerliyerek 1077 yılında İznik'in hâkimi oldu. Ancak, Alexius Comnenus'un Bizans İmparatorluğu'nun kralı olmasından sonra, Süleyman tekrar Doğu'ya dönerek Ermenilerden Antakya'yı almıştır. Bunun üzerine kendisini aniden Doğu'daki Türk emirleriyle -mesela Halep'teki Tutuş gibi- çatışma halinde buluvermiştir. Ölümünden sonra, oğlu Kılıçarslan Anadolu'ya geri dönmüş ve Rum Selçuklularının yönetimini yeniden kurmuştur.

Selçuklu kökeninden olan hanedanlıklar arasında, Rum Selçukluları Anadolu'da Haçlılarla ilk karşılaşmalar olmuştur. Selçukluların Anadolu'da ilerlemeleri Bizans İmparatoru Alexius Comnenus'u Batı'dan yardım istemeye sevk etmiştir. Süleyman'ın başkenti İznik ilk Haçlı seferi sırasında Haçlılar tarafından ele geçirilmiş (1097) ve Rum Selçukluları Anadolu'nun batısında sahip oldukları gücü bir daha asla elde edememişlerdir. Daha sonra, Haçlıların Güneydoğu Anadolu'yu işgal etmeleri, ve Antakya (Antakia) ile Urfa'da (Edessa) Hristiyan prensliklerin kurulması yüzünden Rum Selçuklularının Müslüman alemi ile olan bağlantısı kesilmiştir. Elllerinde sadece Anadolu'nun orta kısımları kalmıştır. Kılıç Aslan, Rum Selçuklularının başına geçtikten sonra Musul'u ele geçirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Onun ölümü üzerine, oğlu Mesut Konya'da bir prenslik kurmuş ve 1176 yılında Bizans İmparatoru Manuel'i Çardak'ta mağlup etmeyi başarmıştır. Mesut ölünce, oğullarının toprakları kendi aralarında bölüşmesi Sultanlığı daha da zayıflatmış, dolayısıyla da Haçlılar Konya'yı (Iconium) kolayca ele geçirebilmişlerdir.

Kirman Selçukluları (1041-1186), bir grup Türkmenin desteğiyle Kavurd Kara Arslan Bey tarafından kurulmuştur. Kendisi daha sonra, Selçuklu tahtı için Büyük Selçuklu İmparatorluğu sultanı ile savaşmış ancak Hamadan'da yapılan savaşta mağlup olmuştur. Öte yandan, Suriye Selçukluları (1078-1117) Malazgirt Savaşı'ndan sonra bir grup Türkmen tarafından kurulmuştur. Atsız bin Abak tarafından yönetilen

Suriye Selçukluları Filistin'i işgal etmiş, Ramla, Kudüs ve Fatımîler tarafından yönetilen Eşkalon haricinde el-Şems'in kalan kısmını ele geçirmişlerdir. Atsız Mısır'ı fethetmekte başarısız olmuş ve dikkatini Şam'a yöneltmiştir. Suriye'de zora düşünce, Suriye'deki Türkmen Komutanı ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi olan Tutuş'tan yardım istemiştir. İlk başta Tutuş ona yardım etmesine rağmen, daha sonra fikrini değiştirmiş ve Atsız'ı öldürerek Şam'ın yeni hükümdarı kendisi olmuştur.

Bu olaydan hemen sonra, 1086 yılında Halep'in hakimiyeti için Tutuş Rum Selçukluları Sultanı Süleyman ile savaşa girişmiştir. Süleyman'ın savaşta ölmesine rağmen, Tutuş şehri almakta başarılı olamamıştır, çünkü Melikşah arkadaşı Aksungur'u yanına verdiği büyük bir güçle birlikte vali olarak atayarak şehrin sorumluluğunu ona vermiş, Tutuş tarafından yaratılan tehlike bertaraf edilmiş ve Tutuş bu arzusundan vazgeçmeye zorlanmıştır. Melikşah öldüğünde ise geride hepsi çok genç yaşta olan oğullarını bırakmıştı. Melikşah'ın oğullarının ve onların destekçileri arasında iktidar mücadelesinin başlamasından sonra Selçuklulara ait olan topraklar giderek bölünmüştür. Sonuç olarak, en büyük oğul olan Barkiyaruk Suriye'yi, diğer bir oğlu olan Muhammed Kuzeybatı İran ve Sencer'i almış, üçüncü oğluna da Horasan verilmiştir. Öte yandan, sultanlık üzerinde hak iddia eden Tutuş, bir yandan bölgede daha fazla fetihler yapma konusundaki arzusunu sürdürmüş, bir yandan da Halep Emiri Aksungur ile Melikşah tarafından kendisine Urfa verilmiş olan Buzan olmak üzere, iki emiri kendisine itaate zorlamıştır. Tutuş daha sonra da Nisibis, Amid ve Musul'a doğru ilerleyerek pek çok vahşete imzasını atmıştır.

Bu arada, sultanlığın hakiki veliahtının kendisi olduğunu iddia eden Malikşah'ın oğlu Barkiyaruk Tutuş'a karşı koymaya karar verdi. Yukarıda bahsi geçen iki Türk emiri de Barkiyaruk ile birleşerek Tutuş'u Suriye'ye çekilmeye zorladılar. Ancak ordularına yeni güçler katan Tutuş, 1094 yılında emirlere saldırarak bu savaşı kazandı. Aksungur'u derhal, daha sonra da Buzan'ı öldürdü; hastalanan Barkiyaruk ise geri çekilmek

zorunda kaldı. Tutuş oğlunu Irak'a göndermek suretiyle bölgedeki saldırılarını devam ettirdi. Neticede, bütün tarafların güçleri sağlığı düzelen Barkiyaruk'ın liderliğinde birleşerek 1095 yılında Rey'de Tutuş'un güçlerine saldırdılar. Tutuş savaş meydanında öldürüldü. Babasının ölüm haberini duyar duymaz Rıdvan Halep'e döndü ve böylece Suriye'nin yönetimi Tutuş'un oğulları olan Rıdvan ile Dukak'ın kontrolüne geçti.

Rıdvan, Halep'te iktidara gelir gelmez, Urfa'yı kale kontrolü kendisine teslim edilmiş olan Antakya valisi el-Türkmeni'nin elinden aldı ve kardeşi Dukak ile savaşımaya başladı. Ancak, Şam komutanı Savtekin Dukak'tan şehrin sorumluluğunu almasını istedi. O da bu amaçla Halep'ten ayrıldı ve Şam'a varır varmaz şehrin hakimi olarak tanındı. İki kardeş arasındaki iktidar mücadelesi 1097'de Kinnasarin'de birbirleriyle karşı karşıya gelinceye kadar devam etti. Bu savaşta Dukak kardeşi Rıdvan tarafından hezimete uğratıldı. Dukak 1104 yılında öldü ve onun ölümünden sonra gerçek iktidar, kendisinin atabeyi ve daha sonra Buriler hanedanını kuracak olan Tuğtekin'in elinde kaldı.

Selçuk yöneticileri arasında iktidar mücadeleleri ve toprakların kendi aralarında bölüşülmesine devam edilirken, 1098 Haziranı'nda Haçlılar Antakya'ya saldırdılar ve Bohemond prens olarak ilan edildi. Aralarında Rıdvan'ın da bulunduğu Müslüman güçler, Haçlıları püskürtmede başarılı olamadılar. Her iki tarafın da hem yenilgiler alıp hem de zaferler kazandığı birçok savaş neticesinde Rıdvan, Tancred tarafından yenilgiye uğratıldı ve Tancred Antakya Prensi ve Edesa (Urfa) Kontu olarak Bohemond'un yerini aldı. Haçlılarla yapılan savaşlarda ve onlarla yürütülen ilişkilerde önemli bir rol oynayan Rıdvan, zaman zaman Haşâşinler ve zaman zamansa diğer Müslüman emirlerle işbirliğine girerek ortak düşmana karşı koymuştu. Rıdvan 1113 yılında ölünce, Halep halkı şehri İlgazi'ye teslim etti, ve Selçukluların Suriye'deki yönetimleri 1117 yılında sona erdi.

Irak Selçukluları, 1118-1194 yılları arasında Irak'ta hakimiyet sürdüler. Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed'in

ölümünden sonra, bütün imparatorluğun sultanlığı'na onun 13 yaşındaki oğlu geldi. Sultan Muhammed ve onu takip eden bütün sultanlar daha henüz çocuk yaştayken tahta çıktıkları için, ya atabeylerin suikastlerine kurban gittiler, ya da onların elinde kuklalara dönüştüler. Atabeyler genç sultanlar için vekil babalar olarak hareket etmekteydiler ve bu sırada önemli ölçüde iktidar sahibi olmakta ve aile üyeleri arasındaki çatışmalara katkıda bulunmaktaydılar.

1157 yılında Irak Selçukluları sultanı Bağdat'tan Hamedan'a göç etti ve daha ileriki bir tarihte, bu sultanlar, bölgelerin çoğunu tımar olarak elinde bulunduran güçlü Türk atabeylerinin elinde sözde yöneticiler haline geldiler. Sonuç olarak, sultanların Haçlılar gibi düşmanlarla savaşacak ne mali güçleri ne de iktidarlara kalmadı ve meydana atabeylerine bıraktılar. Bu atabeylerinden bazıları daha sonra miras yoluyla çocuklarına da geçen kendi hanedanlarını kurmuşlardır (Mardin'de Artukoğulları, Ahlat'ta Ermanşahlar, Musul'da Zengioğulları, İran'da ise Selgariler gibi).

Rıdvan'ın ölümünden sonra, emirlerin kendi aralarındaki güç mücadeleleri ve Haçlılara karşı dağınık şekilde devan eden gayretleri, babası öldüğünde henüz 10 yaşında olan Aksungur'un oğlu İmad el-Din Zengi'nin Vasit valisi daha sonra da, 1127'de Musul valisi olarak atanmasına kadar devam etti. O, aynı zamanda Selçuklu Sultanı Mahmud'un oğulları Alp Arslan ve Farukşah'ın eğiticisi olarak atabey unvanına da sahipti.

1128 yılında İmad el-Din, anarşinin hakim olduğu Halep'i aldı, ancak Şam ve Humus'u almakta başarılı olamadı. Daha sonra, Halep ile Antakya arasında bulunan ve Haçlılar tarafından işgal edilmiş olan el-Atharip kalesini ele geçirdi ve bilahare Haçlıların Ba'rin (Mosferrandus) kalesine saldırdı. İmad el-Din'in daha sonra bütün gayretini ve dikkatini Haçlılar tarafından ele geçirilmiş olan şehirleri geri almaya teksif etmesi neticesi onunla Haçlılar arasında çok sayıda çatışma yaşandı. İmad el-Din 1144 yılında, Edessa'yı (Urfa) Haçlılardan kurtarmayı başardı.

Bu olaydan iki yıl sonra, İmad el-Din'in bir grup Memluklu tarafından öldürülmesiyle, onun yerini Musul'da oğlu Saif el-

Din ve Halep'te de diğ er oğ lu Nur al-Din aldı. İmad el-Din'in ölüm haberi kendisine ulaşınca bundan yararlanan Edessa Kontu II. Joscelin, kale kapılarını açması konusunda Ermeni muhafızlardan birini ikna ederek şehri Selçuklulardan geri aldı. Ancak bu haberi duyar duymaz hemen harekete geçen Nur al-Din kaleyi yeniden elde etti ve Joscelin'i esir aldı.

Edessa'nın 1144 yılında Selçuklulara düşmesinin Avrupa'daki etkisi büyük oldu ve yeni bir Haçlı seferine yol açtı. Hristiyan orduları 1148 baharında Filistin'de biraraya geldiler. Burilerin iktidarı altındaki Şam'ı kuşattılar. Buriler, Haçlılara karşı Saif al-Din'den yardım isteyince, kardeşi Nur al-Din de ona katıldı. Bu tarihten itibaren Nur al-Din gayretlerini, Haçlılara karşı Müslümanların gücünü pekiştirmeye yoğunlaştırdı. Bölgedeki Müslüman hükümdarlarla birçok ittifak yapmak suretiyle gayretlerini sürdürdü ve bu gayretlerinin sonucu olarak da Haçlıların pek çok kalesi kuşatılarak ele geçirildi. Haçlılar Şam'a doğru ilerlerken, bu tür ittifaklardan biri, bu zengin şehrin lideri olan Mudcir al-Din ile yapılmış, o da şehrin yönetimini Nur al-Din'e bırakmıştır. 1156 yılında Nur al-Din Kudüs'ün hükümdarı III. Baldwin ile bir barış anlaşması yaparak 1161'den itibaren dikkatini Mısır'a yöneltmiştir. Daha sonra, 1173 yılında, Bağdat'taki Abbasi Halifesi Nur al-Din'i Musul, Cezire, Hilat, Suriye, Mısır ve Konya'nın hükümdarı olarak tanımış ve onun Haçlılarla savaşmak için güçlerin birleştirilmesi gerektiğine dair olan görüşünün doğru olduğu ispatlanmıştır.

● Sonuç: Horasan'ı, Irak'ı, el-Şem'i ve on birinci ve on üçüncü yüzyıllar arasında Anadolu'yu yöneten Selçuklular, çeşitli hanedanlıklar kurmuşlar ve bunları aile üyeleri arasında paylaştırmışlardır. Onların iktidara gelmeleri Sünni İslam'ın Şiiliğe karşı bir zaferi olmasına rağmen, toprakların yoğun bir şekilde bölüşülmesi ve bunun neticesinde hanedan ailesinin fertleri arasında çıkan iktidar kavgaları hesapta olmıyan bir şekilde Müslüman topraklarının daha da parçalanmasına yol açarak Haçlılara karşı verilen mücadelenin başlangıçta zayıf olmasının önemli sebeplerinden birini teşkil

etmiştir.

Türk atabeyleri ile bölgedeki diğer Müslüman emirlerin Haçlı seferlerine karşı birleşmeleri ancak Selçuklu sultanlarının Zengi ailesini Musul ve Halep'e vali olarak atamasından sonra başlamıştır. İmad el-Din önderliğinde seri saldırılar şeklinde başlatılan "Birleşik İslam harekâtı", pek çok komşu Müslüman gücünü onun kontrolü altına getirmiştir. Edessa'yı düşmandan almak suretiyle, İmad elDin Haçlılar'a karşı "Cihad" açan ilk Müslüman liderlerden biri olmuştur. Oğlu Nur al-Din ve daha sonra da Selahaddin Haçlılara karşı seferleri başarılı bir şekilde devam ettirmiş ve böylece Haçlıların elinde olan Müslümanlara ait toprakların tamamının geri alınmasının yolunu açmışlardır.

Dr. Hilâl SÜRSAL,

Ohio Devlet Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Kùltürleri Bölümü / ABD.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 4 Sayfa: 778-785. Taryhy makalalar